

ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВИХ АГРОФОРМУВАНЬ У КОНТЕКСТІ ЗЕМЕЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розглянуто структуру та динаміку розвитку землекористування аграрних підприємств у Житомирській області. Досліджено основні тенденції функціонування нових агроформувань, розглянуто нові форми господарських структур, що виникають внаслідок інтеграції сільськогосподарських, промислових та інших підприємств, розкрито економічні переваги та недоліки їх діяльності. З цих позицій обґрунтовано сучасні аспекти впливу нових агроформувань на соціально-економічне життя селян.

Постановка проблеми

Ринкова трансформація вітчизняної економіки зумовила значні зміни в організації та діяльності агропромислового комплексу України. В результаті виникла і була реалізована потреба у докорінному реформуванні аграрних відносин на селі, реструктуризації колгоспів та радгоспів у сільськогосподарські підприємства ринкового типу, здійсненні їх переведення на засади приватної власності. На місце старих організаційно-правових форм прийшли нові агроформування ринкового типу: від дрібнотоварних селянських господарств до потужних господарських об'єднань. Така різноманітність організаційно-правових форм стала основою для формування моделі ринкових відносин в галузі.

Сучасними тенденціями розвитку агроформувань є поширення процесів розвитку інтегрованих структур, що мають своє вираження у створенні агрохолдингів, корпорацій, аграрно-промислово-фінансових груп тощо. Дослідження питання діяльності таких об'єднань та обґрунтування переваг й недоліків такої нової форми організації виробничих відносин, зокрема, у Житомирській області, є актуальним і перспективним.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Багато вчених [2–3, 4–10], які досліджують розвиток земельних відносин крізь призму земельної реформи, сходяться у тому, що наразі проходить новий етап реструктуризації аграрних підприємств, який передбачає перерозподіл земельних ресурсів у бік великих агроформувань. При цьому, державне регулювання та відповідне законодавче забезпечення їх діяльності недостатне.

Сучасна економічна думка нагромадила значний досвід з питань утворення, розвитку та функціонування таких формувань. Серед дослідників проблематики

їх виникнення та функціонування можна виділити вітчизняних вчених В. Нелепу, П. Саблука [8, 9], В. Месель-Веселяка [5, 6], В. Юрчишина [10], В. Андрійчука [3], В. Васильчука, М. Хорунжого. Дослідженням питань розвитку агрохолдингів в Україні займаються такі вчені, як В. Геєць, О. Бородіна [2], Л. Молдаван [2, 7], І. Крючкова, С. Дем'яненко, А. Данкевич [4], О. Єранкін та ін. Проте, актуальність даної проблематики зберігається, оскільки сучасні процеси, характерні для аграрного сектора економіки, спонукають до активного розвитку таких агроформувань, концентрації земельних угідь, капіталізації галузі. Наразі не існує єдиної думки щодо перспектив розвитку таких агроформувань й відповідності їх діяльності інтересам розвитку села та його жителів.

Основним завданням роботи було дослідження економічних переваг та недоліків нових надпотужних агроформувань, що виникли внаслідок трансформаційних процесів у землекористуванні аграрного сектора.

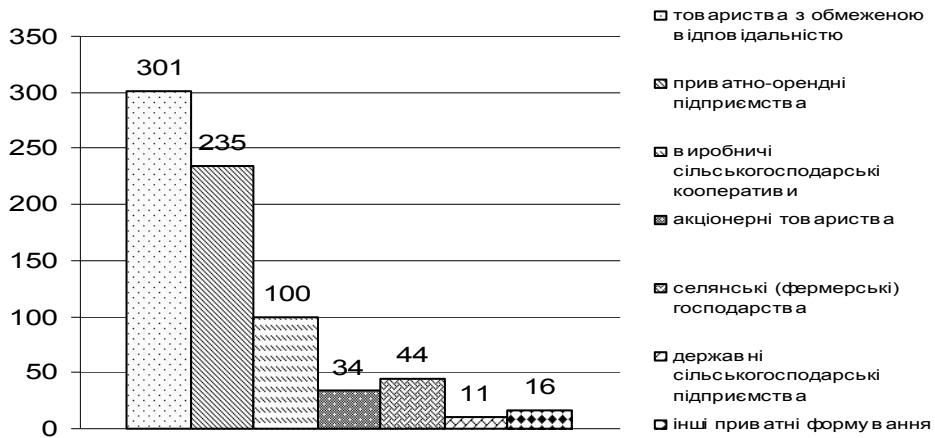
Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес розвитку та функціонування нових агроформувань у Житомирській області. У ході дослідження використано комплекс методів та прийомів економічного дослідження, що дозволило одержати науково обгрунтовані результати. Зокрема, використано системний підхід до вивчення процесів, що відбуваються у сфері функціонування аграрного сектора; статистико-економічний – при аналізі динаміки структури агроформувань, а також при дослідженні тенденцій розподілу сільськогосподарських підприємств за кількістю та площею посівів у Житомирської області, аналізу і синтезу – при ідентифікації переваг та недоліків функціонування нових агроформувань, абстрактно-логічний – для формулювання теоретико-методологічних основ проблеми дослідження, висновків та перспектив подальших досліджень.

Результати досліджень

Реформи 90-х років ХХ століття і початку ХХІ століття носять характер революційних комплексних перетворень агросфери в ринкове капіталістичне господарство. Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», було остаточно закріплено право приватної власності на землю, виникла велика кількість приватних сільськогосподарських підприємств з різною організаційно-правовою формою, розвивалися орендні земельні відносини тощо.

У Житомирській області, після проведення організаційних заходів із реформування колективних сільськогосподарських підприємств, на кінець 2000 року було створено 741 господарство (рисунок 1).

Рис. 1. Сільськогосподарські підприємства Житомирської області на кінець 2000 р.

Джерело: побудовано за даними Головного управління агропромислового розвитку у Житомирській області.

Важливим було те, що на той час 93 % господарств зберегли цілісність майнових комплексів та земельних масивів, що давало змогу, не розпоршуючись, ефективно використовувати раніше створену виробничу і соціальну інфраструктуру [1, с. 6]. Та, за всієї важливості й прогресивної сутності здійснюваних перетворень, практичний досвід свідчить про досить низьку ефективність діяльності новостворених сільськогосподарських підприємств внаслідок дії великої низки об'єктивних причин і обставин, їх непристосованість до нових умов господарювання. Переважна більшість їх опинилася на грані банкрутства, у них різко зменшувалося поголів'я тварин, за безцінь реалізовувалися сільськогосподарська техніка, обладнання та матеріали. Майнові паї працівників, особливо у поліській зоні області, залишилися нереалізованими, сільгоспугіддя заростали бур'янами і чагарниками.

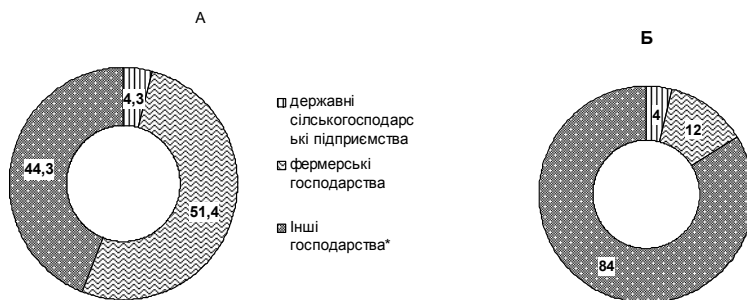
Аналізуючи динаміку розвитку сільськогосподарських підприємств в області за 2008–2010 роки, можна сказати, що відбувається скорочення як сільськогосподарських підприємств в цілому (на 9,3 %), так і за окремими категоріями господарств (таблиця 1), особливо сільськогосподарських виробничих кооперативів (на 28,2 %), приватних та державних сільськогосподарських підприємств (на 12 %).

Таблиця 1. Динаміка структури агроформувань України станом на 01.07.2010 р.

Види агроформувань	2008 рік		2009 рік		2010 рік		2010 р. у % до 2008 р.
	тис.од.	%	тис.од.	%	тис.од.	%	
Сільськогосподарські підприємства	1428	100,0	1349	100,0	1295	100,0	90,7
з них:							
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	291	20,4%	279	20,7%	263	20,3%	90,4
Господарські товариства	39	2,7%	40	3,0%	28	2,2%	71,8
Приватні підприємства	232	16,2%	219	16,2%	204	15,8%	88,0
Фермерські господарства	804	56,3%	748	55,4%	744	57,5%	92,5
Інші	54	3,8%	54	4,0%	49	3,8%	90,7
Державні сільськогосподарські підприємства	8	0,6%	9	0,7%	7	0,5%	88,0

Джерело: за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Наразі, за дослідженнями багатьох вчених, розпочався третій етап розвитку агроформувань. Характеризується він посиленням процесів інтеграції та кооперації у сільському господарстві, які передбачають концентрацію виробництва і ресурсів великих товаровиробників (рисунку 2). Як результат, у Житомирській області фермерські підприємства становлять 51,4 % від загальної кількості сільгоспідприємств, проте загальна площа посівів складає лише 12 %, коли у власності інших господарств, таких, як: агрохолдинги, сільськогосподарські кооперативи тощо, під посівами зайнято 84 % загальної площі.

*До цієї категорії належать агрохолдинги, сільгоспкооперативи, господарські товариства, ін. приватні сільгоспідприємства

Рис. 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств за кількістю (А) та за площею посівів (Б) станом на 1 січня 2010 р.

Джерело: побудовано за даними Головного управління Держкомзему у Житомирській області.

Певні зміни на краще у сільгоспвиробництві почали відбуватися з приходом інвесторів, які, орендуючи землі у власників паїв, закупили відповідну, здебільшого зарубіжного виробництва, техніку, вкладають значні кошти у придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин та ін. На думку А.Є. Данкевича, перевагами є: менеджмент – залучення досвідчених фахівців; ефективність – більша маневреність власного капіталу, раціоналізація використання ресурсного потенціалу, інтенсифікація та диверсифікація виробництва; доступ до фінансів – пільгові кредити та дотації, залучення приватних інвестицій; ефект масштабу – ефективне використання ресурсного потенціалу, широкозахватних агрегатів; переваги вертикальної інтеграції – поєднання виробництва з переробкою та реалізацією; доступ до ринків збуту – великі за обсягом можливості виходу на експорт [4].

Проте, факти засвідчують інше. Дослідження вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки», зокрема Л. Молдаван, О. Бородіної, В. Юрчишина та ін. [2, 7, 10] показали, що рентабельність агрохолдингів нижча від рентабельності фермерів, особистих селянських та приватних господарств, а їх підрозділи виявилися малорентабельними або збитковими, на відміну від тих господарств, які після реформування зберегли колективні форми господарювання.

Недопрацьованих питань вистачає. Наведемо, на наш погляд, найголовніші з них:

- селянин не став, як передбачалося аграрною реформою, повноцінним господарем на своїй землі. За даними Головного управління агропромислового розвитку у Житомирській області, в 2010 році за гектар свого паю в оренді він одержував лише 247 грн, з них близько половини – зерном, до речі, не завжди повноцінним;

- для більшості потужних агроформувальних сільськогосподарських підприємств, що входять до їх складу, – лише джерело сировини і додаткового прибутку. Розвиток сільської інфраструктури, житлового будівництва, підтримка сільських територій – усі ці завдання далекі від справжніх їх інтересів;

- зросло безробіття сільських жителів, перш за все, кваліфікованих кадрів: механізаторів, водіїв, слюсарів, токарів, будівельників. У своїй більшості, працівники тваринництва залишилися без роботи повністю. Посилання на зайнятість населення на присадибних ділянках – приховане безробіття, оскільки питома вага натурального виробництва тут явно переважає. Безробіття породжує бідність і деградацію людського капіталу;

- погіршилася демографічна ситуація на селі: інтенсивний відплив сільської молоді через незадовільні умови трудової діяльності та проживання у сільській місцевості, водночас, смертність і старіння населення лише активізували негативні процеси;

- повністю унеможливило поповнення доходів сімей селян так званий «човниковий» або «вахтовий» спосіб виробництва. Доречно відмітити, що при

цьому не відбувається ніякого позитивного впливу на функціонування, не кажучи вже про зміцнення соціальної інфраструктури села. Однією з причин такого становища виступає і короткий термін укладання договорів оренди, що передбачає отримання найбільших вигод для орендарів за цей час;

- дослідження відомих вчених-економістів показали, що у той або інший спосіб у руках кожної з таких агропромислових компаній чи агрохолдингів опинилося від 10–15 до 300 і більше тис. га орендованої землі [2]. Слід відмітити, що у більшості з них відсутня тваринницька галузь як така. На наш погляд, це абсолютно недопустимо, оскільки аж ніяк не сприяє продовольчій безпеці держави;

- недоліком у поліпшенні родючості землі є порушення у дотриманні сівозмін, зокрема, відсутність у них багаторічних трав, надто обмежена площа бобових та сидеральних культур, перевага надається, як правило, ріпаку і соняшнику. Внесення лише мінеральних добрив, відсутність органіки та вапнування ґрунтів призводить до зниження гумусу в них, погіршення фізичних та хімічних властивостей, а відтак – і загальної родючості ґрунтів.

Отже, як бачимо, поряд з позитивними сторонами діяльності є велика кількість негативних наслідків.

Висновки

Наше дослідження показало: об'єднання аграрних, промислових та інших формувань є порівняно новою формою інтеграції у сільському господарстві. Наразі їх діяльність є доволі суперечливою. Так, є низка переваг, пов'язаних із залученням великих інвестицій, проте, паралельно, виникає чимало проблем. Інтереси таких підприємств нерідко ідуть всупереч із вимогами комплексного ведення сільськогосподарського виробництва, у виробництві спостерігається домінування певних культур, вони працюють, в основному, на міжнародний ринок, не зацікавлені у створенні нових робочих місць, часто у процесі своєї роботи виснажують ґрунти, що призводить до втрати родючості, та абсолютно не зацікавлені у вирішенні соціально-економічних проблем сільських громад, де вони, тобто орендарі, працюють.

Подальші дослідження

Подальші дослідження слід зосередити на розробленні науково обґрунтованих підходів щодо організації території зазначених агроформувань із урахуванням оптимального співвідношення угідь та заходів з охорони земель.

Література

-
1. Аграрна реформа в області / Головне управління сіл. госп-ва і продовольства у Житомир. обл. – Житомир, 2000. – 22 с.
  2. Аграрний сектор: час принципово змінити с/г орієнтири розвитку / Л. Молдаван, О. Бородіна, В. Юрчишин [та ін.] // Дзеркало тижня. – 2010. – № 26.

3. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.

4. Данкевич А.Є. Напрями підвищення ефективності господарської діяльності агрохолдингів [Електронний ресурс] / А.Є. Данкевич. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Agroin/2011_4-6/DANKEVYCH.pdf.

5. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграріїв 25–26 лютого 2010 року / В.Я. Месель-Веселяк – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – 57 с.

6. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання у сільському господарстві України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 18–24.

7. Молдаван Л. Земля у власності – це, звісно, зашморг, але позолочений / Л. Молдаван // Землевпорядний вісник. – 2011. – № 5. – С. 4–10.

8. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19–37.

9. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – 396 с.

Юрчишин В.В. Аграрна політика України на зламах політичних епох : історико-соціально-економічні нариси / В. В. Юрчишин. – К. : Наук. думка НАНУ, 2009. – 366 с.
